



## BOSHQARUVNING UMUMIY QONUNIYATLARI

*Taylanova Sh.*  
*professor*

**Tayanch soʻzlar:** taʼlimni boshqarish qonuniyatlari boshqaruv jarayoni, boshqaruvning umumiy qonuniyatlari, boshqaruv qonuniyatlari va tamoyillari boshqarish funksiyalari, strategik rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiyalash, nazorat.

**Ключевые слова:** законы образовательного менеджмента, процесс управления, общие законы управления, законы и принципы управления, функции управления, стратегическое планирование, организация, мотивация, контроль.

**Key words:** laws of educational management, management process, general laws of management, laws and principles of management, management functions, strategic planning, organization, motivation, control.

Taʼlimni boshqarish qonuniyatlari boshqaruv jarayonida turli elementlar va hodisalarning obʼektiv ravishda mavjud boʻlgan, takrorlanuvchi oʻzaro aloqalarini aks ettiradi. Ular umumiy va xususiyga boʻlinadi. Umumiy qonuniyatlar boshqaruvning barcha tizimlariga xos boʻlsa, xususiylari ayrim taʼlim tashkilotlari va muassasalarining amal qilishi bilan bogʻliq.

Quyidagilarni boshqaruvning umumiy qonuniyatlari sirasiga kiritish mumkin: ustuvor samaradorlik va ongli rejali boshqarish; boshqaradigan va boshqariladigan tizimlarning, boshqarish subʼekti va obʼektining oʻzaro munosabati, boshqaruvda mehnat taqsimoti va kooperatsiyasi jarayonlarini kuchaytirish va boshqalar.

Boshqaruvning barcha tamoyillari bir-biri bilan uzviy bogʻangan va biri ikkinchisini taqozo qiladi. Masalan, rejasiz, bilimdon boʻlmasdan, intizomsiz va iyerarxiksiz tashkilotning aniq maqsadga yoʻnaltirilgan faoliyatini taʼminlab boʻlmaganidek, boshqaruvning boshqa (aniq maqsadga yoʻnaltirilganlik, rejali, bilimdonlik, raqbatlantirish, intizom) tamoyillarini inkor etgan holda boshqaruv tizimining aniq faoliyat yuritishiga erishib boʻlmaydi.

Boshqaruvning umumiy tamoyillari bilan birga yuqorida taʼkidlab oʻtilganidek, mahalliy xususiyatga ega boʻlgan va faqat ayrim boshqaruv



jarayonlarini hamda boshqaruv jihatlarini tartibga soladigan xususiy tamoyillari mavjud. Masalan, ta'lim muassasalarini boshqarishga tatbiqan, odatda, boshqaruv jarayonlarining uzluksizligi ajratib ko'rsatiladi.

Boshqaruv qonuniyatlari va tamoyillari boshqarish funksiyalari bilan uzviy bog'liqdir.

Ta'limni boshqarish funksiyalari - bu ular boshqaradigan kichik tizim boshqaruv ob'ektiga ta'sir ko'rsatishida yordam beradigan faoliyat turlaridir. Boshqaruv funksiyalari umumiy va xususiy (maxsus) funksiyalarga bo'linadi. Umumiy funksiyalar boshqaruvning barcha ijtimoiy tizimlariga xos funksiyalardir. Xususiy funksiyalar muayyan xususiyatga ega.

Menejmentga tatbiqan strategik rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiyalash, nazorat kabi umumiy funksiyalar ajratib ko'rsatiladi.

Strategik rejalashtirish tashkilotning o'z maqsadlariga maqbul darajada erishish uchun qo'llaniladigan harakatlar yig'indisidir.

Strategik rejalashtirishning mohiyati tashkilotning maqsadlariga erishishga qaratilgan o'ziga xos strategiyasini ishlab chiqishdan iborat. Menejmentga tatbiqan strategiya tashkilotning maqsadlariga maqbul darajada erishishni ta'minlaydigan har tomonlama majmuini rejalashtirishni bildiradi.

Strategik rejalashtirish boshqaruv faoliyatining to'rtta asosiy turini: resurslarni taqsimlash; tashqi muhitga moslashish; ichki muvofiqlashtirish; oldindan ko'ra biladigan uyushgan strategiyani ko'zda tutadi.

Strategiyani amalga oshirish boshqaruv funksiyasi bo'lmish rejalashtirishning eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Strategiyani amalga oshirish uchun, avvalo, taktika zarur. Tashkilotning strategiyasida aks ettirilgan uzoq muddatli maqsadlari bosqichlarga yoki qisqa muddatli maqsadlarga bo'linishi kerak. Qisqa muddatli maqsadlarga erishish esa batafsil ishlab chiqilgan rejaga, taktika deb nomlanuvchi o'ziga xos qisqa muddatli strategiyaga asoslanishi lozim.

Taktika strategiyani rivojlantirishda ishlab chiqiladi. U strategiyaga nisbatan birmuncha qisqa muddatga mo'ljallangan. Strategiya natijalari, odatda, bir necha yildan keyin, taktika natijalari esa tez orada namoyon bo'lib, qo'yilgan muayyan maqsadlar bilan oson taqqoslanadi. Va, nihoyat, agar strategiya, odatda, boshqaruv organining yuqori idoralari tomonidan belgilanadigan bo'lsa, taktika ko'pincha boshqaruvning o'rta bo'g'ini rahbarligi darajasida ishlab chiqiladi.

Uzoq muddatli (strategik) va taktik rejalarni bir-biri bilan bog'ash uchun ta'limni boshqarish organi (ta'lim muassasasi)ning maqsadlarga erishishni yengillashtiradigan harakatlar va qarorlar qabul qilish uchun umumiy rahbarlikni amalga oshiradigan siyosatini ishlab chiqish zarur.

Siyosat esa qoidalar ishlab chiqish va ularga rioya etishni taqozo etadi. Qoida muayyan vaziyatda harakat qilish tartibini aniq belgilaydi.

Strategik rejaning amalga oshirilishi, taktika, siyosat va qoidalarni ishlab chiqish bilan birga, qo'yilgan vazifalarning bajarilishi yuzasidan nazorat qilishni nazarda tutadi. Bunda nazorat topshiriqlarning hajmi va muddatlari, belgilangan ko'rsatkichlarning butun majmui bo'yicha bajarilishini tekshirishni taqozo qiladi. Bundan tashqari, nazorat ta'sirchan bo'lishi, ya'ni aniqlangan kamchiliklar bartaraf etilishi kerak.

Tashkilot - ta'limni boshqarish organi (ta'lim muassasasi) maqsadlariga erishish uchun odamlarning birgalikda samarali ishlashi uchun shart-sharoit yaratishni ko'zda tutadigan boshqaruv funksiyasi. Tashkilot vakolatlar va javobgarlik mavjud bo'lishini, shuningdek vakolat berish imkonini nazarda tutadi.

Vakolatlar menejering tashkilotning muayyan resurslaridan foydalanish, shuningdek sa'y-harakatni u yoki bu vazifalarni bajarishga yo'naltirish huquqi demakdir.

Javobgarlik - qo'yilgan vazifalarni bajarish va ular noto'g'ri bajarilganda jazo olish majburiyati demakdir.

Vakolat berish - muayyan vazifalarni bajarish bo'yicha javobgarlikni o'z zimmasiga oladigan shaxsga vakolatni topshirish demakdir. Vakolatlar muayyan odamga emas, balki mansabga beriladi. Ammo amalda ayrim rahbarlar bu ishni o'zim boshqalardan yaxshiroq bajaraman, deb hisoblab yoxud qo'l ostidagi xodimlarga ishonmay yoki tavakkal qilishdan cho'chib, vakolatlarini boshqalarga istab-istamay beradilar.

Tashkilotning tuzilishi tashkilotning boshqaruv funksiyasidan iborat muhim jihati hisoblanib, tashkilotning strategik rejasiga maksimal darajada mos bo'lgan va uning tashqi muhit bilan samarali o'zaro aloqasini, shuningdek, belgilangan maqsadlarga erishishni ta'minlaydigan boshqaruv apparatini tuzishni ko'zda tutadi.

Tashkilotning tuzilishi boshqaruvda mehnatning umumiy, xususiy va yagona turlariga bo'linishini ko'zda tutadi.

Boshqaruv apparati tuzilmasi:

tuzilmaning boshqaruv maqsadlariga muvofiqligini;

boshqaruv tuzilmasi va funksiyalari birligini;

funksiyalarning birlamchiligini va boshqaruv organining ikkilamchiligini;

boshqaruv tuzilmasida boshqaruv funksiyalarining markazlashuvi va markazlashuvdan chiqarilishi, ixtisoslashuvi va integratsiyalashuvining oqilona uyg'unlashtirilishini;



boshqaruv tuzilmasida barcha turdagi faoliyatning kompleks bog‘liqligini hisobga olgan holda shakllantiriladi.

Motivatsiya - bu insonni shaxsiy maqsadlarga va (yoki) tashkilot maqsadlariga erishishi uchun faoliyatga undaydigan jarayon. Motivatsiyaning amalga oshirilishi uchun ehtiyojlar va taqdirlashni aniq tasavvur etish talab qilinadi. Xodimlarni motivatsiyalash (undash) menejer tomonidan qo‘l ostidagi xodimlarning bilimini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak. Bu ehtiyojlar muayyan iyerarxiyaga ega.

#### Adabiyotlar:

1. “2017-2021-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2707-son 2016-yil 29-dekabr.
2. “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” gi PF-60, 2022 yil, 28-yanvar.
3. Mirziyoyev Sh.M. “O‘zbekiston Respublikasini Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligi”ga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma‘ruzasi, 2016, 8-dekabr.
4. Davlat maktabgacha ta’lim tizimi xodimlari mehnatiga haq to‘lash tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida 2020-yil 9 - mart, VMQ 135- son.
5. “Maktabgacha ta’lim xodimlari asosiy lavozimlarining malaka tavsiflarini tasdiqlash to‘g‘risida” T. 2020.

#### РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада бошқаришнинг умумий қонуниятлари ҳақида сўз юритилади. Шу билан бирга, таълим тизимини бошқаришнинг йўллари ва ташкилотни бошқаришнинг босқичлари аниқ кўрсатилиб ўтилган.

#### РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются общие законы менеджмента. При этом наглядно показаны способы управления образовательной системой и этапы управления организацией.

#### SUMMARY

This article discusses the general laws of management. At the same time, the methods of managing the educational system and the stages of managing an organization are clearly shown.